

ביאורים

המהר"ל מביא בשם חז"ל שתי דרשות נוספות על שמו של הקב"ה 'אהיה אשר אהיה'. השאלה היסודית שעמדה בפני חז"ל היא מדוע הקב"ה עונה למשה ששמו הוא 'אהיה אשר אהיה', ואילו לעם ישראל יאמר ששמו הוא 'אהיה'.

רבי יצחק מבאר שאין הבדל בין השמות. זהו בעצם שם אחד, 'אהיה', אך הקב"ה חוזר על השם הזה שלוש פעמים כדי ללמד את עם ישראל שמציאות ה' היא נצחית. היא הייתה בעבר, היא נוכחת בהווה והיא תישאר בעתיד. זוהי בשורה משמעותית לישראל. אם הקב"ה הוא נצחי, כך גם השגחתו על ישראל היא נצחית ולא תיפסק לעולם.

רבי יוחנן מסביר הסבר שונה. באמת הקב"ה ענה למשה תשובה שונה ממה שצריך לומר לישראל. זאת מכיוון שיש הבדל בין יחס הקב"ה לאדם היחיד, לבין היחס שלו לכלל האומה. היחס של הקב"ה לאדם היחיד הוא כפי שהאדם היחיד מתייחס אליו. ככל שהאדם יותר דבוק בקב"ה - ובלשון המהר"ל 'נמצא אליו' ועובד את הבורא - כך הקב"ה מתגלה ומשגיח עליו. בלשון הכתוב: אומר הקב"ה אני 'אהיה' למי 'אשר אהיה' בשבילו לאלוהים, למי שבוחר בי. הקב"ה נסתר מהיחידים ומתגלה אליהם כפי דבקותם בו וזה מה שאומר הקב"ה למשה שהוא אדם יחיד, אך כאשר אומר הקב"ה למשה להשיב תשובה לישראל הוא אומר ששמו רק 'אהיה', דהיינו שכלפי כלל ישראל הקב"ה נמצא ומשגיח תמיד. הוא נמצא עם הכלל גם בלא קשר למעשיו. הדבקות האלוהית בנו לא נובעת ממעשינו. זוהי נחמה גדולה וקרן אור של תקווה לעם ישראל הנמצא במצרים ושקוע במ"ט שערי טומאה - שהבורא יתברך נמצא אתם בכל עת.

הקב"ה מסיים את דבריו למשה, שאמנם השם 'אהיה אשר אהיה' הוא מצד ההתגלות וההשגחה של הקב"ה לישראל בעומק גלותם, ולכן שם זה משתנה לפי מעשיו של הקב"ה, אך שם 'הויה', השם המפורש, הוא שם נצחי שאינו נובע מהתגלותו של הקב"ה אלינו, ולכן הוא שם נצחי וקבוע.

הרחבות

• תכלית הייסורים לעם ישראל

אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה אַמְלַךְ עֲלֵיכֶם. כתב הרמב"ם: "הבטיחנו הבורא על ידי נביאיו, שלא נאבד ולא יעשה עמנו כליה ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה. וכמו שאי אפשר שתבטל מציאותו של הקדוש ברוך הוא, כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם, שכן אמר [מלאכי ג, ו]: 'אני ה' לא שנית ואתם בני יעקב לא כליתם'" [אגרת תימן]. הקב"ה הבטיח לעם ישראל שאין הוא מחליפם בשום אומה בעולם. ממשיך הרמב"ם: "וכמו כן בשרנו והאמיץ אותנו יתברך שמו שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללנו, ואף על פי שנכעיסהו ונעבור על מצוותיו, שכן כתוב [ישעיה לא, לז]: 'כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי הארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'". וכענין זה בעינו הבטיחנו בתורה על ידי משה רבינו עליו השלום, שכן כתוב [ויקרא כו, מד]: 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לְכַלְתָּם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם". אין זה תלוי כלל עם ישראל ישמרו מצוות, כיוון שהבטחת הקב"ה שלא יחליף את עם ישראל היא גם אם יפגעו בו ויחטאו. ובמדרש רות כתוב: "אמר הקדוש ברוך הוא בני סרבני הן, לכלותן אי אפשר, להחזירין למצרים אי אפשר, להחליפם באומה אחרת איני יכול, אלא מה אעשה להם הריני מייסרין ביסורים, ומצרפן ברעבון" [פתיחה ג]. הקב"ה לעולם לא יחליף את עם ישראל, ולכן - כדי שיחזרו למוטב וכדי שיוכל למלוך עליהם - הוא מביא עליהם ייסורים בחמה שפוכה, אפילו בעל כורחם, אך הוא לעולם לא ייטוש אותם.

וְעוֹד יֵשׁ שָׁם: אָמַר רַבִּי יִצְחָק: אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אָמַר לָהֶם אֲנִי שְׁהִיִּיתִי וְאֲנִי הוּא עֲכָשׁוּ, וְאֲנִי הוּא לְעֵתִיד לְבֹא. לָכֵן נֶאֱמַר שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים: אֶהְיֶה, עַד כָּאן. עוֹד שָׁם: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה בִּיחִידִים, אֲבָל בְּמִרְבֵּים עַל כְּרָחֵם שְׁלֹא בְּטוֹבָתָם לְכַשֵּׁהוּן מְשֻׁבְּרוֹת שְׁנִיחָם {מִוֹלָךְ אֲנִי עֲלֵיהֶם}, הִדָּא הוּא דְכֻתִּיבִי (יחזקאל כ, ג): חִי אֲנִי נְאֻם ה' אִם לֹא בִּיד חֲזָקָה וּבְזִרְעוֹ נְטוּיָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם, עַד כָּאן. פְּרוּשׁ: כִּי רַבִּי יִצְחָק סָבַר כִּי שָׁם אֶהְיֶה רְצָה לִזְמַר כְּמוֹ שְׁאֲמַרְנוּ, שְׁהוּא הַתְּחִלָּת וְסִבַּת הַנִּמְצָאִים, שְׁמֹן מְצִיאֹתוֹ יִתְבָּרַךְ מִתְקַיְמִים. וְסָבַר רַבִּי יִצְחָק שְׁלֹכָךְ הַזְכִּיר שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, לִזְמַר עַל שְׁהוּא נִמְצָא בְּכָל הַזְּמַנִּים: עֵבֶר, הוּוֹה וְעֵתִיד, וּבְכָל הַזְּמַנִּים הוּוֹתוֹ וּמְצִיאֹתוֹ סִבַּת כָּל הַנִּמְצָאִים.

וְרַבִּי יוֹחָנָן מְפָרֵשׁ כִּי אֶהְיֶה מְשֻׁמֵּעַ שְׁהוּא יִתְבָּרַךְ נִמְצָא לְנִמְצָאִים, כְּמוֹ שְׁאֲמַרְנוּ. אֲמַנָּם אֲשֶׁר אֶהְיֶה מוֹרָה עַל מְצִיאֹת הוּוֹתוֹ הַנְּסִתָּר, שְׁכֵּן מְשֻׁמֵּעַ אֲשֶׁר אֶהְיֶה, רְצָה לִזְמַר מִי שְׁהוּא, וְזוֹהוּ לְשׁוֹן נְסִתָּר. וְלָכֵן פִּרְשׁ רַבִּי יוֹחָנָן שְׁזָה דְוָקָא בִּיחִידִים, רְצָה לִזְמַר כִּי בִּיחִידִים הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ נְסִתָּר, רַק נִמְצָא לְמִי שְׁהוּא נִמְצָא אֲלֵיו. אֲבָל בְּרַבִּים נֶאֱמַר אֶהְיֶה בְּלִבָּד, כִּי לְשׁוֹן אֶהְיֶה מְשֻׁמֵּעַ שְׁהוּא יִתְבָּרַךְ נִמְצָא לְנִמְצָאִים, וְלֹא מְשֻׁמֵּעַ כָּלֵל לְשׁוֹן הַסִּתָּר כְּמוֹ אֲשֶׁר אֶהְיֶה, מְלַמֵּד לָךְ כִּי הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ עִם הַקְּלָלִים תְּמִיד. וְדָבָרִים אֲשֶׁר הַתְּבַאֲרוּ בְּזֶה הַפָּרָק אִם תְּבִינִם תִּדְעוּ כִּי הֵם דְּבָרִים בְּרוּרִים, וְאִין סִפְק בְּאֲמַתְתָּם. יְהֵא שְׁמוֹ הַגְּדוֹל מְבָרַךְ לְעוֹלָם.

מַה שְׁאֲמַר: זֶה שְׁמִי לְעוֹלָם, מְפַנֵּי שְׁאֲמַר לוֹ שְׁנִקְרָא לְפִי מְעֻשִׁיו, כְּמוֹ שְׁנִתְבָּאָר לְמַעְלָה, אָמַר כִּי שְׁמוֹ הַמְּיֻחָד הִנְהָה, זֶה שְׁמִי לְעוֹלָם וְזוֹ זָכְרוּ. לְמַדּוֹ הַאִיךְ יְהִיֶּה נִזְכָּר, כְּמוֹ שְׁמִיבְאָר בְּפָרָק אֵלּוֹ עוֹבְרִין (פסחים נ, א).

אהיה משמעותו
- נמצא בכל
הזמנים

אהיה - נמצא
לרבים, אשר
אהיה - נסתר
ליחידים

זה שמי מלמד
על צורת הזכרת
שמו

עוד אמרו במדרש שם: אמר רבי יצחק: אמר הקב"ה למשה, אמור לבני ישראל: אני שהייתי, ואני שנמצא עתה, ואני אהיה לעתיד לבוא. לכן נאמר כאן שלוש פעמים: אהיה. עוד אמרו שם: אמר רבי יוחנן: אהיה אשר אהיה ביחידים, אבל לרבים אמלוך עליהם בעל כורחם שלא ברצונם, אפילו צריך לשבור שניהם לשם כך, שנאמר: חי אני נאם ה' אלוקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. רבי יצחק סובר, כמו שבארנו למעלה, שהשם: אהיה משמעותו שהוא התחלת כל הנמצאים וסיבת הימצאותם וממציאותו הם מתקיימים. וסובר רבי יצחק שלכן הזכר כאן שלוש פעמים השם: אהיה, להורות שהוא נמצא בכל הזמנים: עבר, הווה ועתיד, ובכל אותם זמנים הוא המקיים את כל הנמצאים.

רבי יוחנן סובר שהשם: אהיה מורה שהוא מצוי לנבראים, כמו שהתבאר, ואשר אהיה מורה שהוא נסתר, שכן משמעותו אר אהיה היא - הוא מי שהוא, וזה משמעותו של דבר נסתר. לכן פירש רבי יוחנן שהנסתרות היא רק ביחס ליחידים, שביחס אליהם הקב"ה נסתר, ומתגלה רק למי שמגלה עצמו כלפיו יתברך, אבל ביחס לרבים נאמר רק: אהיה, שמשמעותו - גלוי לנמצאים, ואין כאן הסתר, ללמדנו כי עם הכלל הקב"ה נמצא תמיד. אם תבין את הדברים שהתבאר בפרק זה, תדע כי הם דברים ברורים שאין ספק באמיתותם. יהא שמו הגדול מבורך לעולם.

מה שאמר הקב"ה למשה: זה שמי לעולם, מפני שאמר לו שהוא נקרא על פי מעשיו, כמו שהתבאר, לכן אמר כי בשמו המיוחד, ששם הויה, זה שמו לעולם וזה זכרו. לימדו כיצד יהיה נזכר, שאין כתיבתו זהה להגיייתו, כמו שמבואר בפסחים פרק אלו עוברין.

[הִדָּא הוּא דְכֻתִּיב - זהו שנאמר.]

לרפואת ג'וסלין שמחה בת מסעודה דורה דיה הי"ו